

УДК 347.91/95

Методологічні основи визначення структури цивільної процесуальної діяльності

С. О. Короед,
доктор юридичних наук

Обґрунтовується необхідність більш широкого використання в процесуальних дослідженнях діяльнісного підходу. За допомогою цього методу розкривається структура цивільної процесуальної діяльності як процесу в якості об'єкта дослідження. Цивільна процесуальна діяльність розкривається як система елементів: мета, засіб, процес, результат. Робиться висновок, що судовий захист порушеного права складається з двох процесів: судового вирішення спору і реального відновлення права. Доводиться, що процесом судового захисту порушеного права є цивільний процес, а процесом реального відновлення права – процес виконання судових рішень.

Ключові слова: цивільний процес, цивільна процесуальна діяльність, діяльнісний підхід, структура, мета, засіб, процес, результат, захист прав.

Короед С. А. Методологические основы определения структуры гражданской процессуальной деятельности

Обосновывается необходимость более широкого использования в процессуальных исследованиях деятельностного подхода. С помощью этого метода раскрывается структура гражданской процессуальной деятельности как процесса в качестве объекта исследования. Гражданская процессуальная деятельность раскрывается как система элементов: цель, средство, процесс, результат. Делается вывод, что судебная защита нарушенного права состоит из двух процессов: судебного разрешения спора и реального восстановления права. Доказывается, что процессом судебной защиты нарушенного права является гражданский процесс, а процесс реального восстановления права – процесс исполнения судебных решений.

Ключевые слова: гражданский процесс, гражданская процессуальная деятельность, деятельностный подход, структура, цель, средство, процесс, результат, защита прав.

© Короед Сергій Олександрович – доктор юридичних наук

Koroied Sergii. Methodological basis for determining the structure of the civil procedural activities

It is justified the necessity of increasing the use of procedural research in the process of the activity approach. With this method it is revealed the structure of the civil procedural activities as a process as an object of study. Civil procedural activity is revealed as a system of elements: purpose, means, process, result. It is concluded that the process of judicial protection of the violated rights consists of two processes: judicial dispute resolution and real remedy of law. It is justified that the process of judicial protection of the violated right is a civil process, and the process of remedy of the real rights – process of execution of judgments.

Key words: *civil procedure, civil procedural activity, activity approach, structure, purpose, means, process, result, protection of rights.*

Судова влада є необхідним елементом державного механізму в будь-якому суспільстві. Це добре розуміли всі вчені-правознавці незалежно від епохи, в якій вони жили, і держави, до громадян якої належали. Свого часу ще І.Є. Енгельман писав: «При недостатньо розвиненому цивільному праві або мінливості окремих його правил приватна особа ще може відвернути шкідливі для себе наслідки внесенням в договори і умови докладних правил на всякі випадковості, але дію неправильних і нелогічних постанов процесу вже неможливо відвернути. Вони завдають, причому неминучу, шкоду всьому громадянському ладу, послаблюючи в народі почуття правди і справедливості, підкопуючи правовий лад в самому його корені. Шкідливий вплив поганого цивільного права в багатьох випадках може бути усунено правим і скорим судом, але найкращий цивільний кодекс залишається мертвою буквою при неправильному і повільному процесі»¹.

Аналіз юридичної літератури засвідчив, що у вчених-процесуалістів відсутнє єдине розуміння поняття «цивільний процес». Причому така тенденція прослідковується ще у дореволюційних процесуалістів. Так, одні вчені-процесуалісти зазначають, що цивільний процес, як форма здійснення правосуддя в цивільних справах, тотожна з цивільним судочинством, є порядком розгляду і вирішення цивільних справ (порядком вчинення процесуальних дій, тобто як встановлені законом правила поведінки суду та інших учасників процесу)². Інша група провідних учених-процесуалістів визначають цивільний процес через діяльність

¹ Енгельман И. Е. Учебник русского гражданского судопроизводства. Юрьев, 1904. С. 30.

² Гражданский процесс: Курс лекций, читанных проф. Ю. С. Гамбаровым. 1894/95 ак. г. // Хрестоматия по гражданскому процессу / под общ. ред. М. К. Треушникова. Москва, 1996. С. 10; Гражданский процесс: хрестоматия : учебное пособие / под ред. проф. М. К. Треушникова. Москва: Городец, 2005. С. 93; Васильев Е. В. Учебник гражданского процесса / под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. Москва: Издательство «Зерцало», 2003. С. 3; Курс гражданского процесса: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2011. С. 22, 33-34, 36; Васильев С. В. Энциклопедия гражданского процесса. Харьков: Харьков юридический, 2009. С. 3, 71; Штефан М. Й. Цивільний процес: підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. С. 19, 22; Цивільне процесуальне право України: підручник / Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І. та ін.; за заг. ред. С. С. Бичкової. Київ: Атіка, 2009. С. 54; Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Общая часть. Москва: Норма, 2008. – С. 87; Гражданский процесс: учебник / под ред. М. К. Треушникова. Москва: ОАО «Издательский Дом “Городец”, 2007. 784 с.

(сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу), тобто як динамічну категорію³.

Висловлюючи власну наукову позицію з приводу цього питання в попередніх публікаціях, ми обґрунтували, що застосовані у ЦПК України терміни «цивільний процес», «цивільне судочинство» і «правосуддя в цивільних справах» вживаються як синоніми і позначають саме процесуальну діяльність суду та інших учасників процесу щодо розгляду і вирішення цивільних справ судами⁴.

При цьому в юридичній літературі доводиться, що цивільний процес за своїм змістом завжди включає процесуальну діяльність суду, діяльність учасників цивільного судочинства, яка має певний зміст і процесуальну форму вираження і проводиться у відповідній послідовності, у певному порядку, встановленому нормами цивільного процесуального права. Тобто, це взаємодія процесуальної діяльності і процесуальних відносин, упорядкована в процесуальній формі⁵.

Ще М.А. Гурвич зазначав, що предметом науки виступає діяльність, тобто дії, які утворюють здійснення правосуддя, і в цьому сенсі про цивільний процес говорять як про «деяке триваюче фактичне явище, як про фактичний процес»⁶.

Водночас, констатуючи динамічний характер, вітчизняна наука досі не сформулювала принципи динаміки цивільного процесу та її характер.

У зв'язку з цим у сучасній науці цивільного процесу для дослідження цивільної процесуальної діяльності як процесу в якості об'єкта дослідження, як слушно відзначає М.М. Зубович, повинна бути сформована сучасна цілісна методологія, що передбачає неприпустимість ігнорування загальнонаукових методів, що активно застосовуються в сучасному науковому пізнанні. Насамперед у їх числі: 1) системо-діяльнісний підхід, що передбачає усвідомлення реальності феноменів цивільного процесу, що з необхідністю включає в себе взаємодії його суб'єктів, з використанням ідеї соціально організованого мислення, в якому головна роль належить суду, який має інтенцію (установку) на активну дію на протипагу споглядальної позиції; 2) інституційний підхід, що передбачає розгляд процесуального інституту в якості частини соціокультурного інституту, тобто як «форми

³ Тертишніков В. І. Цивільний процес України (курс лекцій) : Навч.-практ. посіб. Харків: Вид. «ФІНН», 2011. С. 12; Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.; за ред. С. Я. Фурси. Київ: Видавель Фурса С. Я.: КНТ, 2009. С. 56; Цивільний процес України: підручник. Харків: Одісей, 2012. С. 8; Гражданский процесс : учеб. для студентов вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция» / Абушенко Д. Б., Воложанин В. П., Загайданова С. К. и др.; отв. ред. В. В. Ярков. Москва: Волтерс Клувер, 2004. С. 9, 12; Гражданский процесс России: учебник / под ред. М. А. Видука. Москва: Юристъ, 2004. С. 15.

⁴ Корогод С. О. Цивільний процес та цивільне судочинство: концепція уніфікованого розуміння понять // Держава і право: Зб. наукових праць. Серія Юридичні науки. Вип. 73 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2016. С. 257-258.

⁵ Штефан М. Й. Цивільний процес: підручник. Київ, 2001. С. 9; Телітко В. Е. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Станом на 01.11.2010 р. / за ред. Притики Ю. Д. Київ: Центр учбової літератури, 2011. С. 25.

⁶ Гурвич М. А. Лекции по советскому гражданскому процессу / под ред. В. Н. Бельдюгина. Москва, 1950. С. 5, 28-30.

здійснення спеціалізованих функцій» в правосудді, з використанням інституційно-функціональних моделей тих чи інших інститутів; 3) синергетичний підхід, що передбачає розгляд системи процесуальних інститутів як «еволюційного цілого»⁷.

Викладене вище свідчить, що діяльнісний підхід є одним з важливих методів цивільних процесуальних досліджень та підлягає активному використанню в процесуальній науці⁸.

При застосуванні діяльнісного підходу варто виходити з того, що соціальні відносини не існують і не можуть існувати у відриві від діяльності. Його використання означає представлення того чи іншого досліджуваного явища як діяльності. Саме за допомогою цього підходу проводиться дослідження не тільки сукупності правових норм та інститутів цивільного процесуального права, тобто його статичного стану, а й сукупності процесуальних дій, тобто динаміки цивільного процесу. Оскільки будь-яка діяльність складається з певних елементів, то й цивільно-процесуальна діяльність має вивчатися з урахуванням таких елементів.

Враховуючи, що цивільна процесуальна діяльність виникає з моменту звернення громадянина за захистом порушеного права до суду, вона характеризується динамічністю і послідовною зміною дій, тобто стадійністю. Такі якості характерні насамперед для такого явища, як процес.

Взагалі прийнято виділяти чотири елементи діяльності: мета, засіб, процес і результат діяльності⁹. А відтак правова діяльність також складається з чотирьох елементів. Таким чином, процес є тільки частиною діяльності, її складовим елементом. Тому пояснення явищ реальної дійсності за допомогою одного терміна «процес», без урахування інших елементів діяльності, недостатньо обґрунтоване. Безсумнівно, серед цих елементів процес займає особливе місце.

Першим елементом є мета. Варто підкреслити, що саме мета визначає структуру діяльності. Вона виступає як найважливіший системоутворюючий чинник, то загальне, що об'єднує окремі елементи в ціле¹⁰. За словами А.В. Цихоцького, мета пронизує своєю сутністю всю судову діяльність, виступаючи своєрідним кістяком¹¹.

Предмет цивільного процесуального права і діяльність як форма його реалізації становлять процес здійснення цієї основної мети¹². Саме мета

⁷ *Зубович М. М.* Ценностный аспект методологии гражданской процессуальной науки // Сибирский Юридический Вестник. 2004. № 3. URL: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1183299>.

⁸ *Бобрик В. І.* Теоретичні передумови оптимізації цивілістичного судочинства: монографія. Київ: "МП Леся", 2014. С. 16-17.

⁹ *Юдин Э. Г.* Системный подход и принцип деятельности // Методологические проблемы современной науки. Москва, 1978. С. 269; *Давыдов В. В.* Теория деятельности и социальная практика // Вопросы философии. 1996. № 5. С. 52.

¹⁰ *Молчанов В. В.* Собираание доказательств в гражданском процессе. Москва, 1991. С. 14.

¹¹ *Цихоцкий А. В.* Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам. Новосибирск, 1997. С. 62.

¹² *Рассахатская Н. А.* Детерминанты предмета гражданского процессуального права // Актуальные проблемы процессуальной цивилистической науки: Материалы научно-практической конференции, посвященной 80-летию М. А. Вкут. Саратов, 2003. С. 12.

«задає процесуальність судової діяльності»¹³. Мета виступає і головним вектором у підвищенні ефективності правосуддя в цивільних справах¹⁴.

Отже, визначення мети є першочерговим завданням при з'ясуванні структури будь-якої діяльності.

Так, ще дореволюційні процесуалісти зауважували, що вся діяльність судді та сторін спрямована до однієї мети: спірний цивільний позов перетворити на безспірний. У цьому сенс для судді – вирішити справу, для сторін – виграти процес, суть вираження однозначна¹⁵. Т.М. Яблочков вважав, що діяльність суду переслідує подвійну мету: відновлювати права, утверджувати права. Система судових дій, що мають за мету: 1) або охорону цивільних прав з приводу порушення або спору про право, або 2) встановлення та огороження цивільних прав на випадок їх порушень, називається цивільним судочинством¹⁶. К.І. Малишев кінцеву мету процесуальних обрядів убачав у тому, щоб забезпечити належне розкриття перед судом спірних відносин і правильне вирішення їх на підставі системи цивільного права¹⁷.

О.В. Шутенко вважає, що завдання цивільного судочинства слід розуміти ширше: не як розгляд і вирішення спору судом (це скоріше спосіб досягнення мети), а як ліквідацію правового конфлікту. Ця мета є спільною і для сторін спору і для суду¹⁸. Водночас зауважується, що діяльність суду включає набагато ширший спектр процесуальних дій, ніж вичерпання правового конфлікту, що виникає з матеріальних правовідносин; і безпосередньо не пов'язується з винесенням підсумкового судового рішення, що вирішує справу по суті, хоча саме в судових актах виражається результат судової діяльності. Іншими словами, судова діяльність має місце в усіх віднесених до компетенції суду першої інстанції провадженнях, позначених в ЦПК, незалежно від результату розгляду цивільної справи¹⁹.

Проте учасників спору не хвилює процедура, їм важливий результат²⁰. Тому, крім сформульованої позивачем мети – відновлення права, суд повинен виконати ще іншу визначену перед ним мету – перевірити правильність

¹³ *Зипунникова Ю. Н.* Системность гражданской процессуальной формы // Судебная защита прав и охраняемых законом интересов граждан и организаций: Сборник статей Международной научно-практической конференции, посвященной памяти Р. Е. Гукасяна / отв. ред. Е. Г. Стрельцова. Москва, 2009. С. 64.

¹⁴ *Короед С. О.* Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства: монографія. Київ: "МП Леся", 2013. С. 109-156.

¹⁵ *Кавелин К.* Основные начала русского судоустройства и гражданского судопроизводства, в период времени от Уложения до Учреждения о губерниях. Москва: Типография Августа Семена при Императорской Медико-хирургической Академии, 1844. С. 47.

¹⁶ *Яблочков Т. М.* Учебник русского гражданского судопроизводства. Ярославль: Книгоиздательство И. К. Гассанова, 1912. С. 8.

¹⁷ *Курс гражданского судопроизводства: сочинение Кронида Мальшева.* Томь первый. Изд. второе, испр. и доп. С.-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича, 1876. С. 19-20.

¹⁸ *Шутенко О. В.* Ликвидация правового конфликта – задача гражданского судопроизводства // Проблеми цивільного права та процесу: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (22 травня 2010 року). Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. С. 310–311.

¹⁹ *Власенко И. В.* Предмет судебной деятельности: дисс. ... канд. юрид. наук: специальность 12.00.15. Саратов, 2014. С. 27-28.

²⁰ *Дегтярев С. Л.* Реализация судебной власти в гражданском судопроизводстве: теоретико-прикладные проблемы. Москва, 2007. С. 24.

вимог позивача. Таким чином, існують дві цілі: вирішення спору і реальне відновлення права. Проте вони є проміжними, оскільки їх виконання призведе до виконання спільної мети цивільної процесуальної діяльності – захисту права.

Як зазначає Є.О. Нефедьєв, для того, щоб не тільки можна було уявити собі процес як щось цілісне, але щоб він мав, дійсно, цю цілісність, очевидно, недостатньо однієї мети²¹. Для того, щоб визначити структуру цивільної процесуальної діяльності, потрібно встановити інший елемент – засіб. Даний обов'язковий елемент структури будь-якої діяльності має особливе значення. Враховуючи, що цивільний процес являє собою діяльність судів загальної юрисдикції, вважаємо, що засобом у цьому випадку є цивільна процесуальна форма. Співвіднесення мети із засобом дозволить нам встановити потрібний процес. Якщо співвіднести загальну мету цивільної процесуальної діяльності – захист порушеного права – з цивільною процесуальною формою, то отримаємо процес судового захисту порушеного права. В свою чергу, процес судового захисту порушеного права складається з двох процесів: судового вирішення спору і реального відновлення права. При цьому процесом судового захисту порушеного права є цивільний процес, а процесом реального відновлення права – процес виконання судових рішень.

У випадку ж виділення одного з елементів із системи цивільного процесу функціонування цієї системи порушується. В результаті поставлена загальна мета не виконується і потреба в цьому виді діяльності зникає. Тільки при наявності всіх елементів системи можна вважати мету діяльності здійсненою. Тобто мета захисту порушеного права може бути досягнута тільки за наявності обох частин: і вирішення спору, і виконання судового рішення.

Таким чином, необхідність побудови всієї процесуальної діяльності в руслі єдиної цивільної процесуальної правової політики²² вимагає розробки ідеальної моделі правосуддя, в якій захист порушених чи оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів громадян і організацій буде досягатися найбільш оптимальним чином, що ставить за мету сучасні наукові процесуальні дослідження, методологічний арсенал яких варто доповнити діяльнісним підходом, використання якого передбачає зміну емпіричного матеріалу дослідження: замість правових норм треба аналізувати конкретні процесуальні дії. Саме діяльнісний підхід допомагає найкращим чином пояснити ті явища, які досі не мали однозначного трактування в науці цивільного процесуального права, він виступає ключовою методологічною засадою при дослідженні питань ефективності і оптимізації цивільного судочинства та дозволяє вирішити питання про межі цивільного процесу.

Koroied Sergii. Methodological basis for determining the structure of the civil procedural activities

It is justified that applied in CPC Ukraine terms “civil procedure”, “civil justice” and “justice in civil cases” are used interchangeably and indicate exactly procedural activity of the court and other participants for consideration and resolution of civil cases by the courts. It is established that the

²¹ Нефедьєв Е. А. Избранные труды по гражданскому процессу. Краснодар, 2005. С. 231.

²² Малько Е. А. Гражданская процессуальная правовая политика в современной России: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2012. С. 1.

civil proceedings in its content always involves court procedural activities, activities of participants of civil procedure, which has a particular content and procedural form of expression and is held in the appropriate sequence, in a manner established by the rules of civil procedural law. That is, the interaction of procedural and judicial relations culminated in a procedural form.

Since the subject of science is activity, i.e. activities that form execution of justice, that is why in modern science of civil procedure for the investigation of civil procedural process as the object of study should be formed modern coherent methodology, especially the activity approach. It is through this approach is conducted the study of not only the set of legal rules and institutions of civil procedural law, that is, its static state, but the aggregate of proceedings, that the dynamics of civil procedure. Since any activity consists of certain elements, and Civil Procedure activities should be studied, taking into account such elements.

It must be provided the four elements of activity: purpose, means, process and result of activities. The purpose determines the structure of activity. It was established that there are two purposes: resolving the dispute and the real remedy of law. However, these two purposes are intermediate because their implementation will lead to the implementation of common purpose of civil procedural activity – remedy of law.

Given that civil litigation is an activity of general courts, in our opinion, that means in this case is a civil procedural form. Correlation of purpose with the means will allow us to set the desired process. If we compare the overall objective of civil procedural activity – remedy of rights – with civil procedural form, we'll get a judicial process of rights protection. In turn, the process of judicial protection of rights consists of two processes: litigation and real remedy of law. The process of judicial protection of rights is a civil procedure and real remedy of rights – process of enforcement of judgments.

In the case of allocation of one of the elements from system of civil process functioning of the system as a whole is disrupted. As a result, overall goal that is set is not met and this need disappears. Only in presence of all elements of the system it can be considered that the purpose of activity as accomplished. That is the purpose of protection of rights can be achieved only in the presence of both parts dispute resolution and enforcement.

Key words: civil procedure, civil procedural activity, activity approach, structure, purpose, means, process, result, protection of rights.

УДК 342.734

Неправильне визначення судової юрисдикції при розгляді трудових спорів у порядку КАС України: негативні наслідки та шляхи їх усунення

О. С. Боєва,

кандидат юридичних наук,

суддя Господарського суду Запорізької області

Висвітлюються деякі аспекти визначення судової юрисдикції при захисті трудових прав. Розкриваються питання, пов'язані з випадками неправильного або помилкового визначення судової юрисдикції при розгляді трудових спорів у порядку Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України). З метою вдосконалення процесу судового захисту

© Боєва Олена Сергіївна – кандидат юридичних наук, суддя Господарського суду Запорізької області